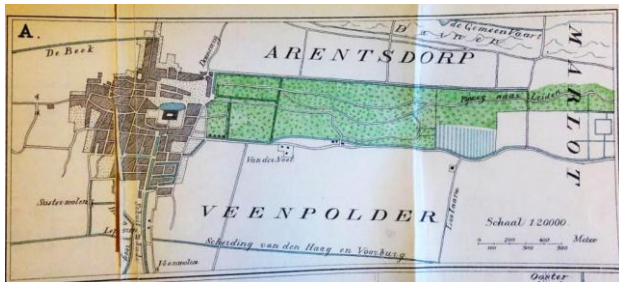

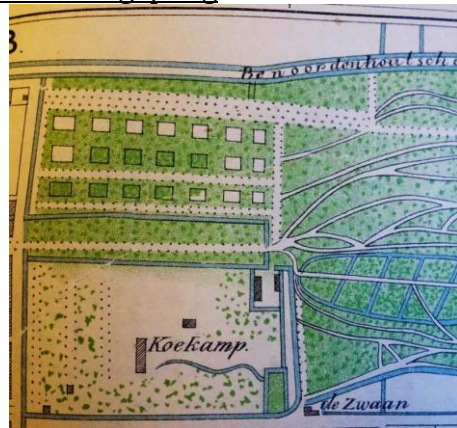
De Koekamp en de Toekomst

Auteur: Joost S.H. Gieskes

De Koekamp (en Malieveld), van de 17^e tot 20ste eeuw in een oogopslag.

(Haagse Bos) en Koekamp 1611

Koekamp 1712

Koekamp circa 1900

Koekamp circa 1980

Schematisch is hierboven de ontwikkeling te zien van de Koekamp. De Koekamp met de herten is een constante gebleken in het door oorlogen en stormen geteisterde, of door verkoop bedreigde Haagse Bos, maar altijd weer gered van de ondergang (bron: J.Kuyper Die Haghe 1897 en (r.o.) een stadskaart)

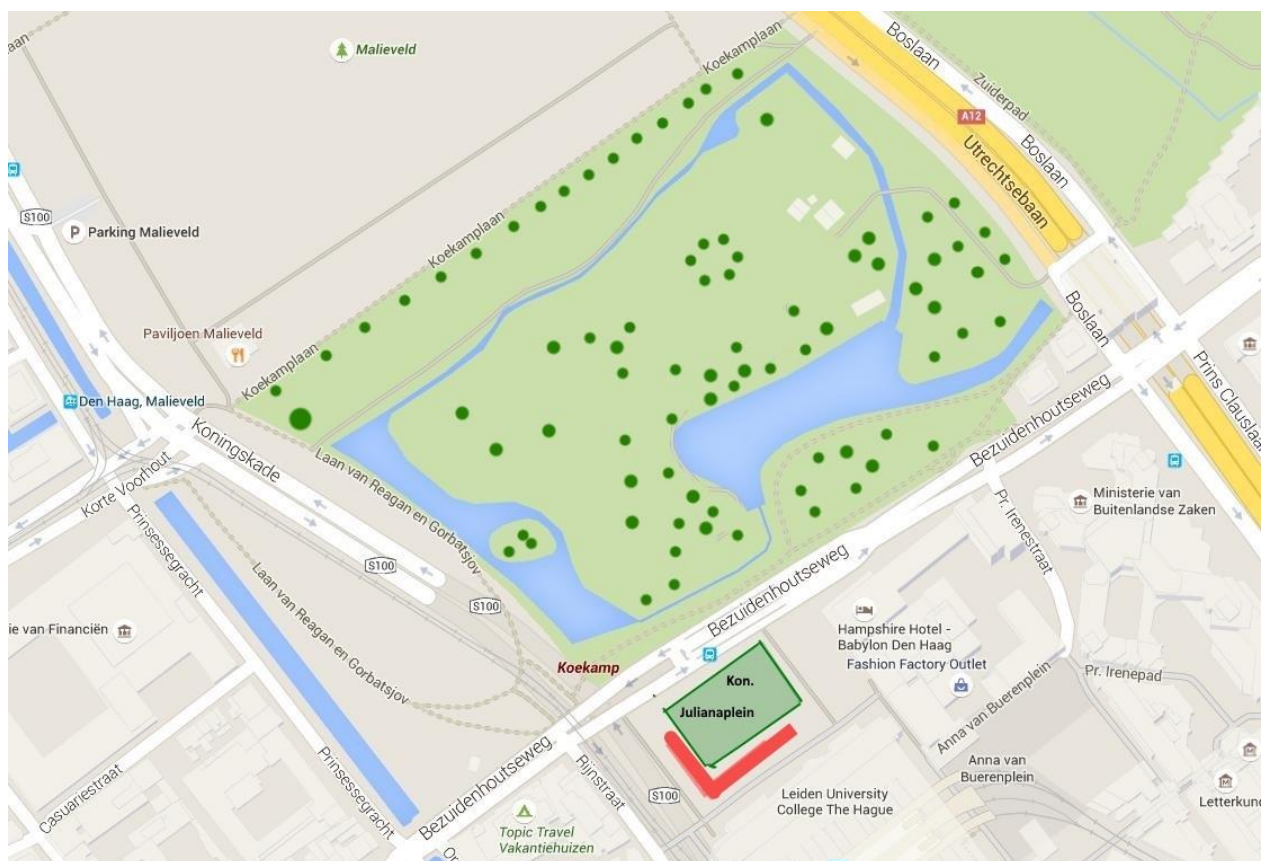
In het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal (Willem Bilderdijk (1756 – 1831))

Een voor dit artikel toepasbaar gezegde..

Samenvatting

In het hier volgende betoog wordt een op de historie gebaseerde schets gegeven van de geleidelijke, bijna organische ontwikkeling van de Koekamp door de eeuwen heen; van een particuliere wildbaan naar een met oude bomen beplant natuurpark bevolkt met herten tot vermaak van de wandelaar.

Het is een wandeling door de tijd, van de 16de tot de 21ste eeuw. Ontwikkelingen door de jaren heen als stadsuitbreidingen en grote wegen hebben de integriteit van de Koekamp nauwelijks aangetast. Het ontwerp van Zocher (1837/39) met de waterpartij heeft de rondwandeling voor het publiek mogelijk gemaakt. Helaas is deze rondwandeling door de aanleg van de Utrechtsebaan doorbroken. Omdat de Koekamp momenteel meer als kijkgroen functioneert bestaat bij de gemeente Den Haag het verlangen tot een wandeling ook op de Koekamp zelf. Dit is een nieuwe ontwikkeling. De aanleiding daarvan is dat op het Koningin Julianaplein een nieuw gebouw komt, en het overgebleven deel van het plein een groene inrichting krijgt met een nieuwe toegang tot het Centraal Station. Het- groene - KJ-plein krijgt vervolgens een verbinding met de Koekamp. Het is te hopen deze aanpassing geschiedt op zodanige wijze dat de oorspronkelijkheid van de Koekamp niet wordt aangetast en dat de hertenpopulatie met voldoende leefruimte behouden blijft. Om die reden wordt met dit document een beknopt historisch onderzoek verricht met het accent op de Koekamp en de herten aldaar. Vanuit historisch perspectief is behoud van de hertenpopulatie essentieel.

De Koekamp anno 2016, met schematisch het bouwplan/ groeninrichting op het Koningin Julianaplein

De naamgeving van de Koekamp

De naam van de Koekamp (vroeger Coekamp geheten) is ontleend aan de stierengevechten die daar tot omtrent de vijftiende eeuw plaatsvonden, binnen een houten schutting. De hieronder volgende tekst komt uit 'Morgenwandelingen door 's Gravenhage en Omstreken', J.Andriessen 1832. Het is een lezenswaardige omschrijving, al is het in wat gedateerd Nederlands.

N. Die *Koekamp*, zeide moeder mij laatst, ontleent zijnen naam van de *stierengevechten*, welke voormaals aldaar werden gehouden. Dat plein was toen met eene hooge schutting omgeven, waar binnen men de stieren joeg, uit aldaar geplaatste hokken of stallen, om honger te lijden, ten einde hen woedender en wreeder te maken.

W. Deze gevechten, ja, geschiedden dan, zoo als vader mij verhaald heeft, gewoonlijk om groote weddingschappen, tusschen den landsheer en zijne voornaamste edelen, of wel tusschen edellieden onderling alleen. Elk der partijen bragt dan aldaar eenen stier, die met elkander moesten vechten; en hij, wiens dier het veld behield en die niet in deszelfs hok weglugtte of op de plaats dood bleef, gelijk meestal gebeurde, won de weddingschap, doch moest eenen maaltijd aan den verliezer en deszelfs vrienden geven. Het laatste alhier gegeven stierengevecht moet gehouden zijn in de 15de eeuw, onder de regering van KAREL den *stouten*, hertog van *Bourgondië*, die desijds Graaf van *Holland en Zeeland* en Heer van bijna al de *Nederlanden* was. Men vindt in dezen *Koekamp*, ginds aan het einde, ook ijskelders van Zijne Majesteit den Koning, gelijk er mede dergelijke aan het eind van het *Bösch* gevonden worden.

Noot: Karel de Stoute (1433 – 1477) was de zoon van Philips de Goede (1396 – 1467)

Geleidelijk kwamen er herten in de Koekamp. Aanvankelijk waren deze ook bestemd als een '*heerlijk herteboutje*', maar daarna uitsluitend voor het vermaak van de mens. Hoe kostelijk dat is omschreven leest u in 'Wandelingen 1832':

Het mogen voorzeker ruime en fraaije gras-
perken genoemd worden, en in die *Koekamp* eene,
rondom afgepaalde en met eene gracht omringde,
diergaarde, waar althans de herten en reeën des
Konings eene goede weide en eenen vrijen loop vin-
den. Hoe vlug zijn die dieren! zie hoe zij sprin-
gen en huppelen! — Waarlijk, dit dier is belang-
rijk, zoowel om deszelfs schoonheid als om deszelfs
nut, want het vleesch is eene aangename lekkernij,
daar ieder, die hetzelfde ooit geproefd heeft, over
de smakelijkheid van een herteboutje roept; daar-
enboven zijn ook de getakte hoornen, welke zij
eenmaal 's jaars afwerpen, om dezelve weder door
nieuwe te zien vervangen, van een uitgebreid nut
in de geneeskunde. — Van daar misschien, dat
men, bij vele apothekers en drogisten, een herts-
hoorn, of wel een geheel hert boven de deur
ziet.

Een compacte geschiedenis van het Haagse Bos, met accent op de Koekamp

Een vooraf:

Het ligt niet in het voornemen om de uitvoerige historie over het Haagse Bos beschreven door tal van auteurs te citeren. Volstaan wordt met een stukje geschiedenis met uitdrukkelijk het accent op de Koekamp, met onlosmakelijk de herten.

Wandkleed. Prov. Staten NH

Haagse Bos en Koekamp

Koekamp zowel als Malieveld zijn een onverbrekelijk deel van het Haagse Bos. Het Haagse Bos is door de eeuwen heen geleidelijk ontstaan. Einde vijftiende eeuw vond massale aanplant plaats van bomen in het Haagse bos van vele soorten, waaronder ook eiken. Zij kwamen van nabij zoals Haarlemmerhout, maar ook veel uit Brabant. Omdat de aanvoer van vooral eiken stokte werden al spoedig kwekerijen aangelegd: het Akerland nabij de hofvijver

en twee stuks in het Haagse Bos. In de Koekamp werden om onduidelijke redenen populieren geplant.

Het doel was het verkrijgen van wild ten behoeve van de jacht, en dat is inderdaad gelukt: groot en klein wild, deels uitgezet. Nog in 1593 werden door Prins Maurits (1567-1625) 100 damherten vanuit Engeland in het Haagse Bos (*de wildernisse*) uitgezet. Op oude prenten is te zien dat ook op het Malieveld herten graasden en volgens de kronieken 'het gras kort hielden'.

Het Malieveld werd van een wandelpark een exercitieveld. De Koekamp is vanaf het begin een zelfstandige eenheid geweest met aanvankelijk als voornaamste doel grasland. Volgens de kronieken zijn reeds in 1350 de Koekamp met hekken omgeven. Filips de Goede (1433-1467) die omstreeks 1455 langere tijd in Den Haag woonde zou reeds herten in de Koekamp hebben ingebracht.

Reeds omstreeks 1450 had de Koekamp een beschermde status. Speciale maatregelen werden door de overheid getroffen tegen burgers die daar illegaal hun koeien en paarden lieten weiden, waarmee zij het wild verschrikten, of zij stroopten er.

Het Haagse Bos werd aanvankelijk grotendeels afgesloten voor het publiek ter bescherming van de wildstand. Er stonden strenge straffen op overtreding, van geldboetes tot gijzeling, geseling, verbeurdverklaring, amputatie. Dat waren strenge tijden die wij ons nu niet meer kunnen voorstellen. Vanaf omstreeks 1613 werd het bos opengesteld.

Bedreigingen en stormen

Einde zestiende eeuw werden oorlogen gevoerd die het Haagse Bos teisterden, onder andere door rondtrekkende huurbenden. In 1574 vond een Spaanse bezetting plaats, die echter weinig schade heeft aangericht.

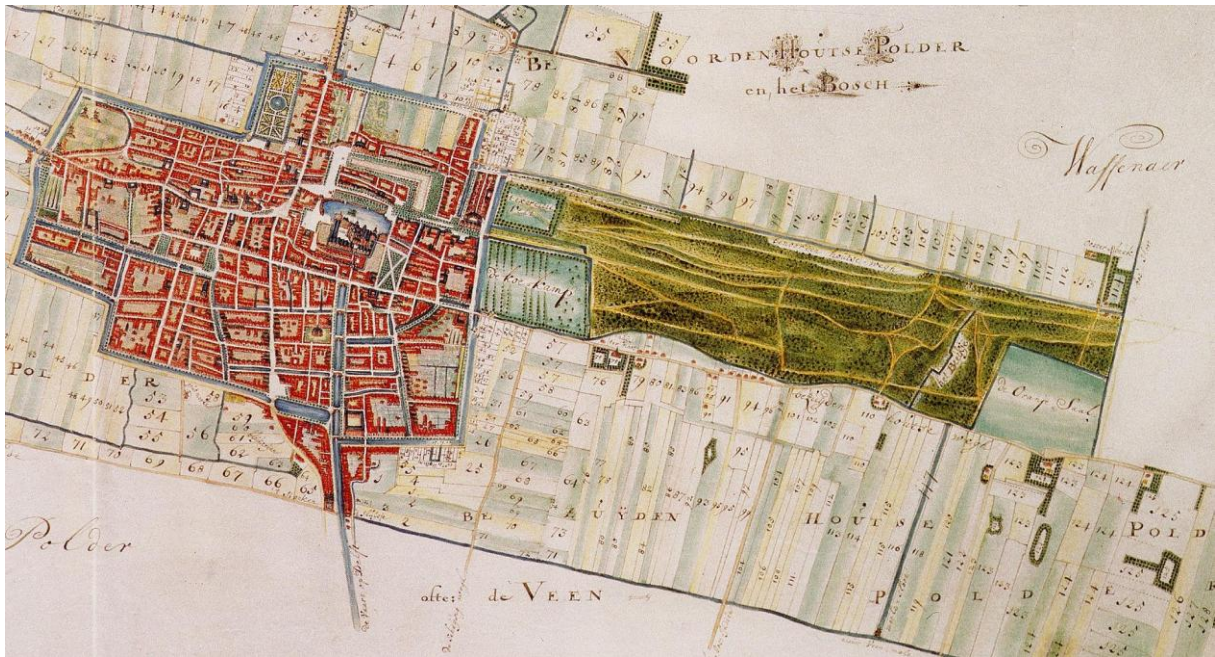
In 1576 werd het bos door algemene vernietiging bedreigd door een bijna failliet van de Staat. De Prins van Oranje en de Staten van Holland wilden de gronden en het houtgewas van het bos verkopen. De Magistraat van Den Haag stuurde als reactie '*verscheidene vertogen en smeekschriften uit namens de gemeente en andere inwoners*'. Daarop volgde uit andere hoek een verzoek tot vrijkoping, waarop door de Prins van Oranje en de Staten op 16 april 1576 werd beloofd '*dat men het bosch tot geene tijde, door wat zaken van nooddwang of wat het zijn moge, zouden verkopen of uitroeien*'. Er moest wel een aanzienlijk bedrag worden betaald, en vrijstelling van schulden. Dit is de alom bekende Acte van Redemptie.

Tijdens de Franse bezetting gaf Napoleon opdracht om het bos in tien delen te verdelen en het bos over een periode van tien jaren te vellen en de grond te verkopen. De revolutie van 1813 heeft dit gelukkig voorkomen.

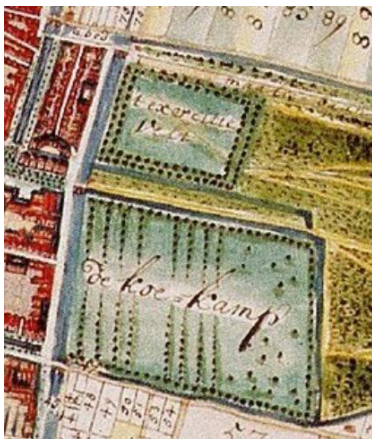
In de kronieken is te lezen dat naast oorlogen ook stormen hebben gewoed die ernstige schade toebrachten. In de vijftiende eeuw liefst vijf stormen, vervolgens in 1576 (300 eiken sneuvelden); 1596; 1836; 1860; 1911. Van deze laatste storm zijn veel gegevens bewaard gebleven; ook in de Koekamp sneuvelde toen een eik.

Kaartgegevens

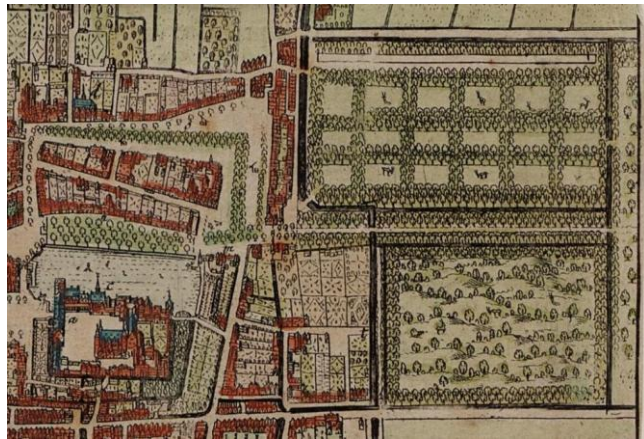
Het Haags gemeentearchief bergt tal van kaarten, door de eeuwen heen. Soms blijken kaarten een kopie te zijn van voorgaande uitgaven. Bij de raadpleging is daarom zorgvuldigheid vereist. Soms lijken de kaarten tegenstrijdig met wat men uit de geschiedschrijving verwacht.

Overzichtskaartje uit 1670 van 's-Gravenhage en het Haagse Bos

Uitvergroting 1670

1632. Herten zowel in Koekamp als op Malieveld

Opvallend is het verschil tussen beide kaartjes in verloop van acht jaar. Het kaartje uit 1632 (bron: Boxhoorn naar Braun en Hogenberg) doet enige vragen rijzen naar de datering, maar het geeft een interessant beeld, vooral het geaccidenteerd terrein van de Koekamp.

Koekamp bosgezicht uit 1665

Heel bijzonder is de vondst van een schilderij van Adriaen van de Velde (1636 – 1672). Voorjaar 2016 had het Rijksmuseum Amsterdam een tentoonstelling georganiseerd rond deze schilder. Hierbij hing een schilderij, particulier bezit en in bruikleen afgestaan aan het Museum of Fine Arts in Houston, Texas. Een schilderij van de Koekamp rond 1665.

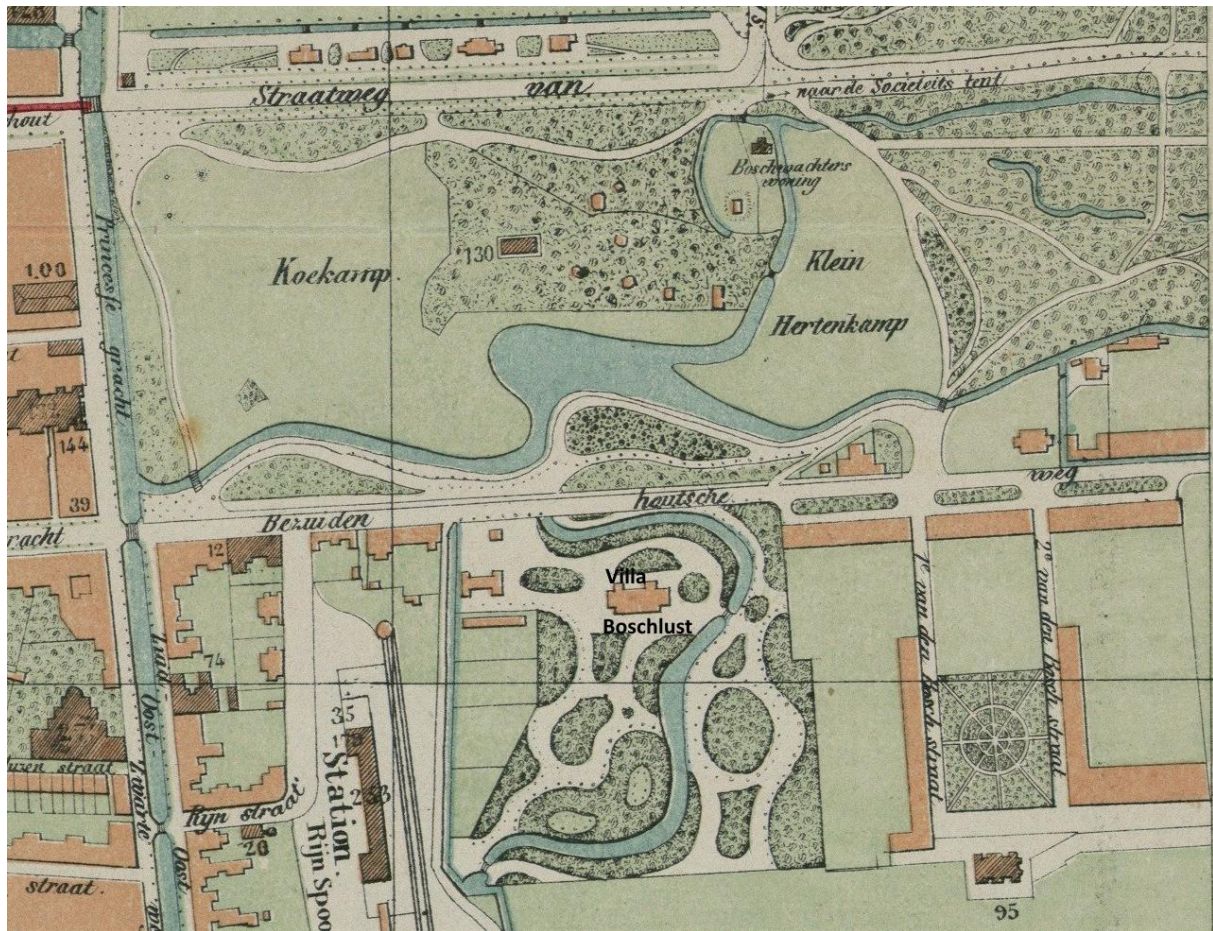

Adriaen van de Velde, circa 1665. Interessant omdat men niet alleen forse (eiken?) bomen ziet, maar ook de herten, een omheining en enkele fraai geklede wandelaars. Van de Velde schilderde ook acht waarheidsgetrouwe strandgezichten van Scheveningen (foto JG)

(het schilderij in de oorspronkelijke lijst)

Een metamorfose; toevoeging in de Koekamp van een waterpartij door J.D. Zocher jr. omtrent 1837/39

Behalve de waterpartij, die ook aansluiting geeft op de Prinsessegracht en de waterpartijen in het Haagse Bos zijn ook de boswachterswoning te zien, diverse ijskelders en een kruithuis. Bovendien heeft Zocher een rondwandeling rond de Koekamp tot stand gebracht. Let op de diverse bruggetjes. De villatuin aan de Bezuiderenhoutseweg is reeds lang verdwenen; hier ligt nu Babylon.

Kruithuis. Let op de grote bomen

Herten in de Koekamp, 1832

Een sprong in de geschiedenis; de Tweede Wereldoorlog

De Acte van Redemptie ten spijt werd in de Tweede Wereldoorlog massaal gekapt door de bezetter. In het Gemeentearchief is dit uitvoerig te zien door opgenomen foto's. Op het Malieveld liggen stapels bomen, klaar om te worden afgevoerd. Maar ook de Haagse burgerij heeft hout gekapt. Hoeveel, dat is niet bekend, maar beslist minder dan door de Duitsers. De nood was hoog, de kachel moest branden, en ja wie lette er op in deze barre tijden? Door een wonder, dat nu nog niet is achterhaald, is de Koekamp met zijn oude bomen gespaard gebleven van dit kapgeweld.

In 1946 werden door KLM foto's gemaakt van het Haagse Bos met Malieveld en Koekamp:

Geheel rechts de hofvijver; in het verlengde links de onbeschadigde Koekamp met daaronder het Malieveld. Links hiervan het Haagse Bos. De kaalkap is goed te zien door het contrast met de Grote Vijver. Aan de kant van de Benoordenhoutseweg – onderzijde foto – is nog geboomte waar te nemen. De hierna volgende foto is vanuit een hoek genomen waardoor men iets beter het overgebleven bomenbestand kan beoordelen.

Het dwingt bewondering af hoe snel Staatsbosbeheer het Haagse Bos weer heeft opgebouwd, een verhaal apart. Het is een zegen dat de oude bomen zijn gebleven! En de Koekamp: als een rots in de branding van een turbulente geschiedenis!

Herten, van 1450 tot 2016

Voormalige boswachterswoning

Van het verleden naar het heden

De Koekamp circa 1980. Let op de subtiële verschillen met de kaart 2016 (p.2).

De Koekamp anno 2016

Op de tekening van 2016 (zie pagina 2) is een gracht met water te zien aan de zijde van de Koekamplaan, waarlangs een paadje met een pallisade, zodat men de herten goed kan waarnemen. Op het kaartje van 1980 is een bruggetje getekend vlak bij de Bezuidenhoutseweg, met een pad naar een destijds door Staatsbosbeheer gebouwd bezoekerscentrum. Het idee leek goed, maar alras trad vandalisme op en het bezoekerscentrum ging in vlammen op. Het bruggetje werd daarop schielijk verwijderd, de herinnering aan deze trieste gebeurtenis leeft nog voort.

De verbinding met de Prinsessegracht is ook verdwenen. Herstel daarvan is door de komst van de Koningstunnel en de aanleg van het Koningspark vrijwel onmogelijk en heeft ook geen functie meer.

Door de komst van de Utrechtsebaan is de rondwandeling onderbroken.

In het hertenkamp bevinden zich momenteel 20 damherten en 20 edelherten. Staatsbosbeheer houdt dit aantal zo goed mogelijk in stand. Er is namelijk een relatie tussen het aantal herten en de hoeveelheid begraasbare grond. Herten moeten zich ook kunnen terugtrekken.

Het lijkt geen twijfel, de Koekamp met de daarin vertoevende herten zijn van historische en culturele waarde. Mede daarom werd op 22 mei 2003 door de Rijksdienst Monumentenzorg (thans RCE) besloten om het Haagse Bos tot beschermd stadsgezicht te verklaren. In poëtische bewoordingen werd in het besluit over het historisch karakter van de Koekamp geschreven: ‘ – *de idyllische landelijke sfeer met herten te midden van de betrekkelijk nuchtere stadsomgeving is mede te danken aan de aanleg in romantische stijl die de illusie van landelijke weidsheid oproept*’. Waarvan akte.

Boswachterswoning Koekamp

Alsof het zo moest zijn, medio 2016 werd door RCE een rijk geïllustreerde brochure uitgegeven over historische hertenkampen in Nederland, waaronder de Koekamp, en waarin het belang wordt onderstreept tot behoud van hertenkampen. Auteur Ben Kooij.¹

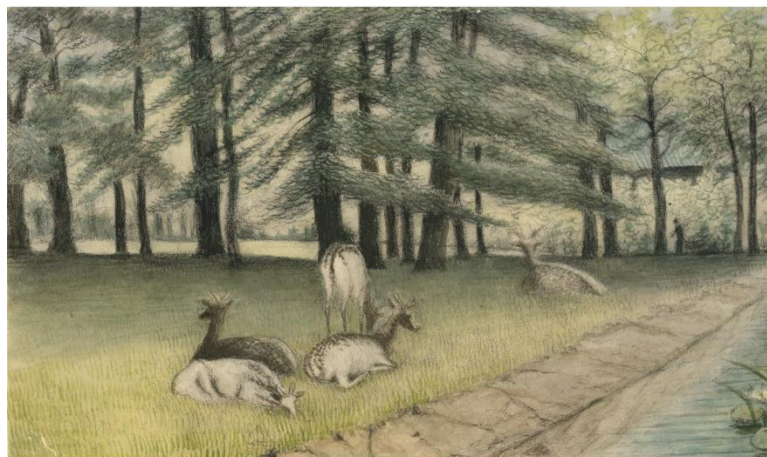
Historische hertenkampen

Hertenkampen vormen waardevolle stukken historisch groen, waar veel bezoekers een aangename tijd doorbrengen. Ze worden echter steeds vaker door bezuinigingen in hun voortbestaan bedreigd. Deze brochure gaat over de achtergronden van hertenkampen. Deze kennis kan helpen bij waardering, behoud en herstel.

Litho uit 1850 van de hertenkamp in het Haagse Bos

Koekamp 1850, het oudste hertenkamp van Nederland. Uit de brochure

Een idyllisch plaatje dat rust uitstraalt

Van het verleden naar de toekomst

Op de maquette is de voorziene nieuwbouw te zien, en schetsmatig de groene inrichting van het Koningin Julianaplein met aansluiting op de Koekamp.

Maquette van een voorgenomen L-vormig gebouw op het Koningin Julianaplein (foto JG)

Tot de bouw van dit L-vormige gebouw is inmiddels besloten. In een brief van de wethouder van Den Haag van 10 november 2015 (DSO/2015.1040 – RIS 288341) wordt uitvoerig uit de doeken gedaan dat het Koningin Julianaplein een geheel nieuwe, uitnodigende ingang krijgt naar het station met bovengronds groenvoorzieningen en benedengronds een fietsenstalling. Maar bovendien staat in de brief dat het plein een verbinding gaat krijgen met de Koekamp. Dit is als volgt geformuleerd:

Samenhang met andere projecten, afbakening projectgebied

De herinrichting van de Koekamp hangt uiteraard samen met het ontwerp voor het KJ-plein: waar verlaten de mensen het station, hoe zijn de zichtlijnen naar de Koekamp. Maar met name de inrichting van het gedeelte van de Bezuidenhoutseweg tussen KJ-plein en Koekamp (de oversteek) moet in de opgave meegenomen worden om vorm te kunnen geven aan de stromen van voetgangers en fietsers richting Koekamp, Haagse Bos en richting centrum.

Het projectgebied ligt tussen Koekampplaan, Utrechtse baan, KJ-plein en Koningstunnelpark.

Het woord ‘herinrichten’ betekent: ‘opnieuw inrichten’, of ‘veranderen zonder met historische vormen of historische perioden rekening te houden’. Dat is wat zwaar geformuleerd. Er zijn beslist mogelijkheden tot een aansluiting op het Koningin Julianaplein en een verbeterde wandeling inclusief een rondwandeling. Voorwaarden daarvoor zijn primair

respect voor de historie, respect voor het ontwerp van Zocher, respect voor de Beheergroep van Staatsbosbeheer, en, niet te vergeten, geen verstoring van de herten en behoud van voldoende begrazingsoppervlak voor de dieren.

Beschouwing

Op bondige wijze beschrijft dit artikel de roerige geschiedenis van het Haagse Bos met de Koekamp en het Malieveld, met het accent op de Koekamp met de herten. In al die eeuwen was de Koekamp een constante, als door een wonder in bescherming genomen, met daarin vele generaties herten. Misschien was wel de grootste ingreep op de Koekamp de aanleg van de waterpartij door Zocher. Toegegeven, het is een verrijking, niet alleen voor de wandelaar maar ook voor de natuur, met een ontwikkeling van uitbundige flora en fauna. Zelden zal er een stad te vinden zijn waar de landelijkheid zo nabij het stadscentrum ligt. De historische waarde ervan is groot, dat is in dit artikel uitgebreid aangetoond.

Het integraal behoud van de historische Koekamp met herten is een belangrijke opdracht voor ons erfgenamen.

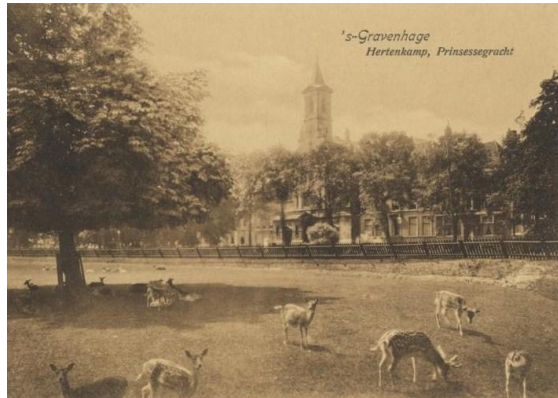
Tegelijkertijd moet het mogelijk zijn om, met respect voor de cultuur – en natuurwaarden, er optimaal van te kunnen genieten. Een door Zocher aangelegde rondwandeling was mogelijk, die helaas door de aanleg van de Utrechtse baan voor een deel is onderbroken. Herstel daarvan ligt voor de hand, evenals de oude wens om de toegang tot het Haagse Bos drastisch te verbeteren.

Een totale integratie van het Koningin Julianaplein met de Koekamp, zoals wel eens werd gesuggereerd, zou een te grote ingreep inhouden op de historische structuur van de Koekamp. De tunnelbak van de Bezuidenhoutseweg is een belemmering. Om daar ingrepen uit te voeren is een kostbare zaak; de oversteekmogelijkheden zijn met wat aanpassingen nu reeds meer dan voldoende.

Noten

¹ Dezelfde auteur schreef er in het Historisch Geografisch Tijdschrift, 32ste jaargang 2014 een doorwrocht artikel over: 'Een onderdeel van het aards paradijs; een verkenning van de ontwikkeling van hertenkampen'. Daarin wordt onder andere (p.95) verteld dat J.D.Zocher (1791-1870) in 1828 een hertenkamp realiseerde in de Haarlemmerhout, waarbij uit het Haagse Bos 18 dam-en edelherten werden overgeplaatst.

Herten in de Koekamp, 1910

Koekamp Corsicaanse dennen

Bronnen

- Anema, Karen, 'De geschiedenis van het Haagse Bos', Google ong. met veelbronvermeldingen.
- Anema, Karen, Staatsbosbeheer 100 jaar, Het Haagse Bos (Abcoude 1999).
- Anema, Karen, Als de bomen konden spreken (Den Haag 2000)
- J. Kuipers, Haagsche Bos, Die Haghe 1897 (HGA)
- S.J. Geerts- Ronner, Het bos in Den Haag (Den Haag 1941)
- Schwencke Johan, Wandelingen door oud-Den Haag (Zaltbommel 1965)
- Haags Gemeente Archief, kaarten, foto's, prenten